

Sovietization. The media actively promoted the idea that the country had entered the era of advanced socialism, and that all peoples in the Soviet Union formed a single historical community - the «Soviet people». In this way, the idea that the national issue was finally resolved was entrenched. At the same time, self-publishing books, which proved quite differently, had a significant impact on Ukrainian society. During these years, Transcarpathia became the base for the transfer of self-publishing and dissident works to Western Europe for printing. Anti-Communist appearances in neighboring Czechoslovakia, known as the «Prague Spring», have had a major impact on the information space of this region.

Keywords: periodicals, journalism, mass media, media space, propaganda, agitation, party press.

УДК 070(=1/=9)(477):323.15

Зоряна Галаджун

ПРЕСА УКРАЇНИ
МОВАМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-13](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-13)

Проаналізовано стан виконання Україною зобов'язань за Європейською Хартією регіональних мов або мов меншин у контексті друкованих періодичних видань мовами національних меншин.

Ключові слова: преса, мова національних меншин, друковані періодичні видання мовами меншин, мовна політика.

Процеси суспільно-політичного характеру, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, знаходять своє відображення й у мові наших ЗМІ. Вивчення мовного питання є важливим не лише через постійний дискурс стосовно статусу державної мови, скільки їх повинно бути, й з огляду на проблему відображення національної ідентичності громадян нашої держави.

Метою дослідження є з'ясування стану виконання положень Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин у розрізі друкованих ЗМІ України.

Окремі питання мовної політики досліджували Д. Гравер, В. Загороднюк, А. Костирев, Н. Кошова, М. Левицький, А. Мегра-

біан, Т. Мельник, В. Мартянов, Т. Марусик, О. Маруховська, П. Матвієнко, В. Москалюк, Д. Позняк, В. Тимченко, Г. Удовенко, В. Хеслі, В. Циба та інші науковці. Дослідниками ж мови ЗМІ в українському науковому дискурсі були: Г. Їжакевич, Т. Черторизька, Н. Озерова, В. Брицин, В. Мусієнко, Г. Яворська, Л. Масенко, О. Тараненко, Н. Шмарова — вивчали українсько-російський білінгвізм; С. Бернштейн, І. Стоянов, В. Колесник, С. Курдова — досліджували окремі діалекти болгарської мови Придунайського регіону; Н. Яблоновська — етнічну пресу Криму; А. Марку та З. Кармачі — двомовність етнічних угорців Закарпаття.

Станом на 2001 рік кількість населення України становила 48,2 мільйона осіб, що є представниками 107 національностей [4]. Як зазначає С. Савойська, «мовно-комунікативна політика набуває особливої ваги, вона захищає мови національних меншин та українську мову як державну (офіційну) від маніпуляцій та подвійної політики. Мовно-комунікативна політика – це система теоретичних поглядів та політико-практичних заходів, застосовуваних у спілкуванні різноетнічних та різномовних людей у політико-офіційних і буденно-громадських комунікаційних ситуаціях, що утворюються в багатонаціональних країнах та на міжнародному рівні» [5, с. 242]. Крім того, слушною є теза вченої про те, що «провідною парадигмою мовно-комунікативної політики є такі політичні комунікації, які ґрунтуються на взаєморозумінні та всеукраїнській консолідації» [5, с. 241].

Підтримка та збереження етнокультурної і мовної свідомості етносів є важливим завданням кожної багатонаціональної та багатомовної країни. Україна підписала Європейську Хартію регіональних мов або мов меншин 2 травня 1996 року (надалі — Хартія), ратифікувала у 2003 році, але чинності вона набула лише з 2006 року. Уведення даного документа до національного законодавства засвідчує повагу та готовність захищати регіональні мови або мови меншин, що відповідно до даного акта є мовами, що: традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави, та відрізняються від офіційної мови (мов) цієї держави [1].

Положення Хартії застосовуються не до всіх мов національних меншин, що проживають на території України, а лише до таких: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської [3]. Тобто відповідно до цього документа Україна взяла на себе зобов'язання захищати мови лише 13 національних меншин. Дані за кількістю громадян України, що зазначили свою національність та мову своєї національності як свою рідну [4], що захищаються Україною відповідно до зобов'язань за Хартією, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Національні меншини України за критерієм кількості представників та рідної мови

Національність	Кількість представників, осіб	У загальній кількості населення, %	Зазначення мови національності як рідної мови, осіб	У кількості представників, %
Білоруси	275 763	0,6	54 573	20
Болгари	204 576	0,4	131 237	64
Гагаузи	31 923	0,07	22 822	71
Греки	91 548	0,2	5829	6
Євреї	103 591	0,2	3213	3
Кримські татари	248 193	0,5	228 373	92
Молдавани	258 619	0,5	181 124	70
Німці	33 302	0,07	4056	12
Поляки	144 130	0,3	18 660	13
Росіяни	8 334 141	17	7 993 832	96
Румуни	150 989	0,3	138 522	92
Словаки	6397	0,01	2633	41
Угорці	156 566	0,3	149 431	95

Як бачимо із даних, представлених у таблиці 1, серед національних меншин, мова яких підлягає захисту відповідно до Хартії, середнє значення представників національних меншин на карті населення країни, крім росіян, складає 0,3 %. Найчисельнішими є росіяни — 17% усього населення України, а найменш чисельними — словаки (0,01%). Не зрозумілим є вибір саме цих мов, оскільки поряд з тою, якою розмовляє 17% громадян України, представлені

мови, що є, зокрема, рідною для 0,01% (словаки), а не представлені мови, що є рідними для більш чисельної діаспори, як, до прикладу, азербайджанці (0,09%) чи вірмени (0,2%).

Крім того, можемо відзначити, що відсоток рідної мови, яка співпадає з національністю, найвищий серед росіян (96%) та угорців (95%), кримських татар та румунів (92%). Меншинами, кількість представників яких найменше визначають своєю рідною мову своєї етнічної належності, є євреї (3%) та греки (6%), німці та поляки (12% та 13% відповідно).

Стосовно преси Хартія у п. 1 (пп. е (i), g) та п. 2, 3 ст. 11 «Засоби масової інформації» [1] визначає зобов'язання підписантів заохочувати та сприяти:

1) створенню і/та функціонуванню щонайменше однієї газети, яка друкуватиме свої матеріали регіональними мовами або мовами меншин;

2) публікації статей цими мовами на регулярній основі;

3) наданню цим друкованим ЗМІ матеріальної підтримки (якщо це встановлено для преси в законодавстві держави);

4) підготовці журналістів та персоналу.

Крім того, не запроваджувати жодних обмежень на свободу виявлення поглядів і вільне поширення інформації у друкованих засобах інформації мовою, такою самою або схожою до регіональної мови або мови меншини, та забезпечувати представництво або урахування інтересів осіб, що вживають регіональні мови або мови меншин, в органах, які можуть бути створеними відповідно до закону для гарантування свободи і плюралізму засобів масової інформації. Україна взяла на себе лише частину зобов'язань, без гарантування публікації статей цими мовами на регулярній основі та надання їм матеріальної підтримки.

У 2012 році Верховною Радою України був ухвалений Закон України «Про засади державної мовної політики». Норми даного документа надали повноваження органам місцевого самоврядування встановлювати на своїх територіях регіональні мови, в результаті чого російська стала такою у дев'яти регіонах; угорська — у містах Берегове та Чоп, а також у трьох районах Закарпаття; румунська — в одному районі та на території двох сільських рад Закарпатської обл. і 17 місцевих рад Чернівецької області; польська

— в одній сільській раді Чернівецької області; болгарська — у трьох районах та одній сільській раді (Одеська та Кіровоградська області); кримськотатарська — в одній селищній раді Херсонської області, враховуючи анексію Криму, отримати таку інформацію з півострова не вдалося [10, с. 5]. Закон був визнаний неконституційним та припинив своє функціонування у 2018 році. Натомість Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» термін «регіональні мови» не встановлено, вживається формулювання «мови корінних народів», «мови національних меншин» [2].

Дані, вміщені у таблиці 2, отримані зі Статистичних даних, опублікованих Державним комітетом телебачення і радіомовлення за 2016, 2017, 2018 та 2019 роки [6—9].

Таблиця 2

Кількість періодичних друкованих ЗМІ України,
що виходять мовами національних меншин

Мова / Роки	2016	2017	2018	2019
Білоруська	-	-	-	-
Болгарська	-	-	-	-
Гагаузька	-	-	-	-
Грецька	-	-	-	-
Ідиш, іврит	-	-	-	-
Кримськотатарська	-	-	-	-
Молдавська	-	-	-	-
Німецька	3	1	-	-
Польська	3	4	2	2
Російська	496	839	612	497
Румунська	-	2	2	1
Словацька	-	-	-	-
Угорська	3	4	4	3

Отже, як ми можемо спостерігати, згідно з даними, представленими у таблиці 2, жодного періодичного друкованого ЗМІ в Україні не видається білоруською, болгарською, гагаузькою, грецькою, ідишем чи івритом, кримськотатарською, молдавською та словацькою мовами. Із тринадцяти мов, що підлягають захисту державою,

лише чотири представлені як мови самостійного одномовного видання у друкованій періодиці. Варто відзначити, що у Статистичних звітах є окремі пункти, як-от «двома мовами» чи «декількома мовами», виокремлено «двома мовами» лише стосовно української/російської, а стосовно інших немає повної інформації.

Враховуючи дані, представлені у таблиці 1 та таблиці 2, можемо стверджувати, що право читати друковані ЗМІ в Україні рідною мовою для етнічних білорусів, болгар, гагаузів, греків, євреїв, кримських татар, німців, молдаван та словаків сьогодні не забезпечене. На 18 660 етнічних поляків, які вважають польську своєю рідною, є два видання (наклад 20 тис. пр.); на 7 993 832 росіян — чотириста дев'яносто сім видань (тираж 267 167,4 тис. пр.); для 138 522 етнічних румун — одне видання (12 тис. пр.); для 149 431 етнічного угорця видається три друкованих ЗМІ (тираж — 888 тис. пр.).

Поняття розвитку мови, яке часто трапляється у різних джерелах, і в Хартії теж, є, на нашу думку, не зовсім коректним, оскільки будь-яка мова, якщо нею спілкуються, змінюється, розвивається, доповнюється, і держава не має реальних важелів, що можуть це змінити, лише — заборонити. Крім того, поняття захисту, яким так рясніє дискурс з питання мови, є теж крайньою мірою, оскільки захищають те, на що вже здійснене посягання. Важливо було б говорити про необхідність охорони, що відповідно до юридичної термінології є широким комплексом засобів правового, організаційного, процесуального й іншого характеру, що встановлює правове положення суб'єктів, порядок придбання, реалізації і припинення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, способи і порядок захисту прав суб'єктів у разі їх порушення. Забезпечення охорони — це форма забезпечення прав особи, що виражає діяльність, спрямовану на недопущення якого-небудь порушення прав шляхом усунення негативних факторів соціального середовища. Є цілеспрямованою профілактичною діяльністю, що спрямована на безпосереднє утвердження правомірної поведінки. Тобто охорона є більш широкою правовою категорією, ніж захист, і стосовно мови — більш дієвою. І саме охорона зазначається у Європейській Хартії і повинна опрацьовуватися, зокрема, науково.

Замість **висновків** можемо зазначити, що, по-перше, за результатами кількісно-мовного аналізу серед друкованих періодичних видань, що виходять у світ мовою національних меншин і підлягають захисту, забезпеченими можна назвати етнічних поляків (1,07 видання на одного представника етносу, що назвав мову своєї національності рідною мовою), угорців (5,94), румунів (0,08) та росіян (0,03).

По-друге, стосовно зобов'язань, взятих на себе відповідно до Хартії, а саме стосовно **пп. е (і) ст. 11**: створення і/та функціонування щонайменше однієї газети, яка друкуватиме свої матеріали регіональними мовами або мовами меншин. Цю вимогу умовно можна розділити на дві окремі. Перша — створення і/та функціонування щонайменше однієї газети, яка друкуватиме свої матеріали регіональними мовами, друга — створення і/та функціонування щонайменше однієї газети, яка друкуватиме свої матеріали мовами меншин. Стосовно першої можемо констатувати: неможливо виконати, оскільки поняття регіональних мов не визначено законодавчо, стосовно ж другої — виконано лише частково, а саме для чотирьох мов національних меншин, що підлягали охороні, — польської, російської, румунської та угорської. Дев'ять інших етнічних груп на сьогодні не мають жодного друкованого ЗМІ рідною мовою.

По-третє, стосовно виконання **пп. г ст. 11** — сприяти підготовці журналістів та персоналу. Законодавчо не визначено, що для цього має зробити держава, а якщо опиратися на дані Третьої періодичної доповіді України про виконання Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин, то йдеться про можливість вивчати рідну мову у закладах вищої освіти. На нашу думку, це не зовсім правильне трактування такого зобов'язання, але ми констатуємо те, що зазначено. Цю функцію у більш правильному ракурсі виконують недержавні фонди та організації, що безоплатно навчають журналістів у формі тренінгів, семінарів, курсів. Відповідно до ст. 15 Хартії сторона-підписант кожні три роки звітує про стан справ та заходи, спрямовані на виконання означених зобов'язань. Доповідь, на дані якої ми посилаємося, складена у 2015 році, а відповідного звіту за 2018 рік у відкритому доступі немає, є лише проект, що був на стадії підготовки і за своїм змістом потребував суттєвих доповнень.

По-четверте, **п. 2 ст. 11** — не запроваджувати жодних обмежень на свободу виявлення поглядів і вільне поширення інформації у друкованих засобах інформації мовою, такою самою або схожою до регіональної мови або мови меншини. Положення чинного законодавства, що регулюють діяльність мас-медіа, не встановлюють таких обмежень, тому можна зазначити, що дане зобов'язання виконане.

По-п'яте, стосовно **п. 3 ст. 11** — забезпечувати представництво або урахування інтересів осіб, що вживають регіональні мови або мови меншин, в органах, які можуть бути створеними відповідно до закону для гарантування свободи і плюралізму засобів масової інформації. Перевірити виконання даного положення є проблематичним, оскільки графи «національність» не встановлено у жодних офіційних документах. Якщо опиратися на дані Доповіді, то у Сумській області до складу Громадської ради входять представники національних меншин, і це все, що є представлено.

1. Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014.
2. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
3. Закон України «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15>.
4. Розподіл населення за національністю та рідною мовою. URL: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul1/select_5/?botton=cens_db&box=5.1W&k_t=00&p=125&rz=1_1&rz_b=2_1%20%20%20%20%20%20&n_page=6.
5. Савойська С. В. Роль і значення мовно-комунікативної політики та політичної культури у розвитку українського полікультурного суспільства // Політика і духовність в умовах глобальних викликів. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/13830/1/Savoyskaya.pdf>.
6. Статистичні дані про випуск друкованих ЗМІ в 2017 році. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=85717.
7. Статистичні дані про випуск друкованих ЗМІ станом на 1 півріччя 2016. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=130170&cat_id=85717.

8. Статистичні дані про випуск друкованих ЗМІ у 1 півріччі 2018 року. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=147388&cat_id=85717.
9. Статистичні дані про випуск друкованих ЗМІ у 1 півріччі 2019 року. URL: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=157433&cat_id=85717.
10. Третя періодична доповідь України про виконання Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин. URL: <https://rm.coe.int/16806f0f09>.

References

1. Yevropeiska Khartiia rehionalnykh mov abo mov menshyn [European Charter for Regional or Minority Languages]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014. (in Ukr.).
2. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi» [Law of Ukraine «On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as State»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>. (in Ukr.).
3. Zakon Ukrainy «Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi Khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn» [Law of Ukraine “On ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages”]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15>. (in Ukr.).
4. Rozpodil naseleennia za natsionalnistiu ta ridnoiu movoiu [Population distribution by nationality and mother tongue]. Retrieved from http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul1/select_5/?botton=cens_db&box=5.1W&k_t=00&p=125&rz=1_1&rz_b=2_1%20%20%20%20%20&n_page=6. (in Ukr.).
5. Savoiska S. V. Rol i znachennia movno-komunikatyvnoi polityky ta politychnoi kultury u rozvytku ukrainskoho polikulturnoho suspilstva [The role and importance of language-communicative politics and political culture in the development of Ukrainian multicultural society], *Polityka i dukhovnist v umovakh hlobalnykh vyklykiv*. Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/13830/1/Savoyskaya.pdf>. (in Ukr.).
6. Statystychni dani pro vypusk drukovanykh ZMI v 2017 rotsi [Release statistics for print media in 2017]. Retrieved from http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=85717. (in Ukr.).
7. Statystychni dani pro vypusk drukovanykh ZMI stanom na 1 pivrichchia 2016 [Release statistics for print media as of 1H 2016]. Retrieved from http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=130170&cat_id=85717. (in Ukr.).

8. Statystychni dani pro vypusk drukovanykh ZMI u 1 pivrichchi 2018 roku [Release statistics for the print media in the 1st half of 2018]. Retrieved from http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=147388&cat_id=85717. (in Ukr.).
9. Statystychni dani pro vypusk drukovanykh ZMI u 1 pivrichchi 2019 roku [Release statistics for print media in the 1st half of 2019]. Retrieved from http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=157433&cat_id=85717. (in Ukr.).
10. Tretia periodychna dopovid Ukrainy pro vykonannia Yevropeskoï Khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn [Third periodic report of Ukraine on the implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages]. Retrieved from <https://rm.coe.int/16806f0f09>. (in Ukr.).

Zoriana Haladzhun

THE PRESS OF UKRAINE
IN THE MINORITY LANGUAGES

Social and political processes taking place in the modern Ukrainian society are reflected, among other things, in the language of our mass media. The study of the language question is important not only due to the constant discourse regarding the status of the official language and the supposed number of official languages, but also as the subject matter of reflecting the national identity of the citizens of our state.

As of 2001, the population of Ukraine was estimated at 48, 2 million people, being representatives of 107 nationalities. Support and preservation of ethnic and cultural as well as linguistic consciousness of ethnic groups is an important goal of every multiethnic and multilingual country. Ukraine signed the European Charter for Regional or Minority Languages on May 2, 1996 (hereafter — the Charter), ratified it in 2003, though it came into effect only since 2006. The introduction of the above mentioned document into the national legislation testifies respect and willingness to protect regional languages or minority languages. The provisions of the Charter are applicable not to all the minority languages of the national minorities living on the territory of Ukraine, but only to the following ones: Belarusian, Bulgarian, Gagauz, Greek, Jewish, Crimean Tatar, Moldavian, German, Polish, Russian, Romanian, Slovak and Hungarian.

According to quantitative linguistic analysis of printed periodical publications that are published in the languages of national minorities and come under protection, only the ethnic Poles (1,07 of publications per one ethnic group representative that considers the language of his/her nationality to be his/her mother tongue) and the Hungarians (5,94) may be regarded as well provided for; the Romanians (0,08) and the Russians (0,03) are partially provided.

Key words: press, minority language, printed periodical publications in the languages of national minorities, language policy.

УДК 070:811.161.2'27-028.16

Христина Дацишин

УСНЕ МОВЛЕННЯ В НАУКОВІЙ КОНЦЕПЦІЇ ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРИ СЕРБЕНСЬКОЇ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-14](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-14)

Проаналізовано концепцію усного мовлення, викладену в працях українського мовознавця Олександри Сербенської. Наголошуючи на первинності усного мовлення щодо писемного, О. Сербенська вивчає живе слово з погляду соціоекології, культури мови, комунікативістики, лінгвофілософії, досліджує джерела милозвучності української мови, феномен голосу, підкреслює важливість берегти і плекати автентичне українське живе слово як невід'ємну частину духу народу, його історії і культури.

Ключові слова: українська мова, усне мовлення, звук, голос, журналістика.

Постановка проблеми. Упродовж тривалого часу усне мовлення перебувало на периферії дослідницьких інтересів українських науковців; вільне, живе слово не було в пошані за часів тоталітаризму. Сьогодні спостерігаємо повернення уваги до усності, саме такий тип мовлення первинний, через усність було лінгвалізовано важливі фрагменти світу; звуки усного мовлення відобразили звуки природного середовища життя народу. Вимова звуків, інтонування речень, темп мовлення та інші характеристики усності є тими рисами, які чітко вирізняють носія певної мови; з усністю